

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A nőnevelés és a lélektan.

A német *Bund für Schulreform* idei (III.) nagygyűlése (1913. okt. 4—6., Breslau) ismét olyan kérdéssel foglalkozott, mely jó idő óta általános érdeklődés és változatos megítélés tárgya. Szabatosan fogalmazták: *a nemek között levő különbség és ennek köznevelési jelentősége*. A tudományos kutatások eredményét akarták előadni, kiállításon bemutatni és megvitatni, s levonni ebből az iskola szervezetére háramló következtetéseket. Bebizonyult azonban, amit tavaly a II. gyűlés már megmutatott, hogy maga a tárgy pontos megjelölése nem elég a tárgyalás sikeressé tételére. Arról kellett volna gondoskodni, hogy a második, gyakorlati rész határozottan az első napi eredményekre épülhessen föl, az előadások ne csak cím, hanem tartalom szerint is kiegészítői legyenek egymásnak. A sorrendben is volt hiba s ezért az utolsó napon a vita előlről kezdődött, jobban mondva: a gyűlés végén merültek fel nagy számmal olyan kérdések, melyek megvitatása lett volna értékes a főkérdés, a nemi különbségek vizsgálata szempontjából. A dolog természete is okozza, hogy határozott, teljes hitelű tételekben a gyűlés eredményét össze nem foglalhatjuk; de oka ennek az is, hogy a vizsgálódásnak még nagyon is a kezdetén vannak, úgy hogy komolyan csodálkozni lehet azon: miként lehetett ezzel a tárggyal már most ily nagy nyilvánosság elé lépni? Éppen a tudományos kutatás hitele érdekében lett volna jó várni s nem tenni ki ezt kellemetlen megállapításoknak. Másrészt ugyan bizonyos, hogy éppen a kutatókban számos irányító gondolat ébredhetett a hallott ellenvetésekre; sőt az önmegfigyelés is tanulságos lehetett, mert mintha írás és beszéd közben világosodott volna meg némely emberben eredményeinek ingatagsága, bőven hallottuk az előadóktól és kiállítóktól a figyelmeztetést, hogy ez is, az is ideiglenes eredmény. Az előadások előre kinyomatott vázolata, a kiállítás leírása és a gyűlés folyamán tett jegyzetek alapján megállapítható, hogy az előadások jórésze nagyon kevés anyagra támaszkodott, amit

az illetők magok is hangoztattak; csupán a lelki különbségekről volt szó, a testiekről csak igen mellékesen, ezért kivált orvosok a vizsgálatok egyoldalúságát mutatták ki; az egész eddigi kutatást éppen a legismertebb előadók nem tartják semmiképen sem kielégítőnek, s a hozzászólások nagy jelentőségű szempontok mellőzését világították meg; a társadalmi állapotok és a nőnevelés viszonyával külön előadó foglalkozott ugyan, de a pszichológusok erre kevésbé gondoltak, azért a vitában nem ok nélkül hangozott az a figyelmeztetés, hogy ez a kérdés az általános közállapotokkal mennyire kapcsolatos és hogy a fiúk-leányok sajátosságainak megértése, helyes megítélése érdekében a társadalmi tényező hatását alaposabban kell számításba venni; nagyon különböző értékű a sokféle módszer s az egymásé iránt nyíltan is, beszélgetés közben még inkább kölcsönös bizalmatlanság nyilatkozott; a kérdés voltaképen egyaránt vonatkozott mindkét nemre, mégis inkább csak a női sajátosságokat emlegették, mintha a fiúké nem volna nemi sajátosság, hanem a mértékadó, s így igen könnyű volt elfeledni a kitűzött tárgy széles körét és csupán az együttes nevelés kérdését látnunk magunk előtt. Mindezek szerint csak akkor lehet értékesítenünk az elhangzott nézeteket, ha nem fogjuk fel teljesen bizonyos, tudományos tételekül, hanem csak a megindult kutatás mai eredményeit látjuk bennök. Ezekhez bőven lesz pótolni valója a további kutatásnak, már ma is lehet észrevétele a gyakorlat embereinek. A főbb eredményeket röviden a következő összeállítás mutatja. (A tárgyalásokat még 1913-ban kiadja Teubner, Leipzig.)

Lélektani eredményekről e három szempontból szözlottak: 1. a különbségek fejlődése, 2. a gyermek- és ifjú korban nyilvánuló sajátosságok, 3. az együttes nevelésnek a nemekre való hatása. 1. A nemek között a lelki különbség olyan korán észlelhető, amikor erre még sem a biológiai és kulturális feladatoknak, sem a nevelésnek hatása nem lehetett. Az első 6 év fejlődése bizonyítja, hogy a nemek általános lelki típusa a gondolkodásban, érzületben, érdeklődés irányában, az akarás formáiban már a legelső években kezd kialakulni. Ezért nagy részben velünk születettnek tekinthető. Előbb általános jelekben nyilatkozik, lassanként fejlődik és az érés korában jelentkezik határozottan. A fiúk és leányok teljesen szabad dolgozatai tartalom és hangulat tekintetében határozottan különböznek, tehát különbözőnek kell lenni a lelki alapoknak is. A lelki fejlődés tempója is azt mutatja, hogy a két nem lelkileg különböző törvények szerint fejlődik. 2. A két nem sajátosságaira vonatkozóan: a) általános eredmények: a női nemből nagyobb a homogenitás, a férfi nemből a variabilitás, azaz férfiak között nagyobb a változatosság; fiúk között több a normálisnál

különb, leányok között kevesebb a normálisnál gyengébb; minél nagyobb különbséget akarunk megállapítani, annál kevesebb tulajdonságra lehet annak vonatkoznia; a nemek között helytelen rang vagy érték szerint tenni különbséget, mert egyik sajátosságban egyik, másikban a másik nemé az elsőség; a két nem tevékenységében és érdeklődésében van ugyan eltérés, de azért lelki életökben tárgyi tekintetben sem lehet alapvető különbséget kimutatni, mert ami észlelhető, jórészt külső okokból származhatik; a nemi különbségek lényegét a képesség és tevékenység módjában kell keresnünk. b) Egyes eredmények: a fejlődés, előhaladás, a munka értékének fokozódása a fiúkban általában sokkal egyenletesebb, a leányoké ingadozó, többször hanyatlást is mutat; a nőkben erős a befogadás képessége, ami az elsajátításra és megtartásra való készségben, az átérzés finomságában, utánzó hajlamban, mintaképekhez való kötöttségben, mások véleményéhez, akaratához, érdeklődési irányához való alkalmazkodásban nyilvánkozik; a fiúkban nagyobb a produktivitás, ami határozottabb önállóságban és eredetiségben, újító hajlandóságban, szintézisre (szerkesztésre, tervezésre, elmélkedésre) való nagyobb képességben jut kifejezésre, és nagyobb bennök az ellenkezésre való hajlam (harci kedv, bíráló és szatirikus hang); a fiúk tárgyiasabbak s erősebb bennök a tevékenység vágya; a leányok szubjektivebbek s inkább az érzelem uralkodik bennök; a leányok főként a házban, a családban, a fiúk kinn a közéletben látják mintaképeiket; ezekben a társadalmi emelkedés vágya is erősebb, terveik többnyire hosszú időre, néha egész életre szólnak, a leányoké rendszeren feltűnően rövid időre és a társadalmi érdeklődés ezekben úgy szólván alig is jelenik meg; a fiúk között több a reális, a leányok közt az esztétikai típus. Ezeket az egyes eredményeket még lehetne szaporítani, de az elsoroltak tekinthetők még a leginkább igazoltaknak az ott előadottak alapján. 3. Együttes nevelést folytató intézetekben azzal a gondolattal végeztek vizsgálatokat: vajjon van-e hatása az ily nevelésnek a nemi különbségek nyilvánulására? Eredmény: a nemek itt is különbözőknek mutatkoznak. Következtetés: a különbségek tehát nem a nevelés különböző voltából származnak.

Mindezekből kellene levonni már most az eredményt: milyen legyen az iskola szervezete, lehet-e a két nem ifjait együtt nevelni, miként lehet a sajátosságoknak eleget tenni. Ismétlem, ilyen módon a következtetés nem történt meg, sőt az iskolaszervezeti kérdésnek két fő előadója (férfi és nő) egyenesen kimondta, hogy a lélektani eredmények erre elég alapot nem adnak, a lélektani szempont magában itt nem is lehet döntő, mert hozzájárul a cél, a társadalmi szükséglet gondolata is. Egyik azt hangsúlyozta, hogy egyetlen, határozottan felismert nemi különbség a szellemi fejlődés tempójában

van a 12—17. évek között, egyébként a két nem között a különbségeknél nagyobb az azonosság. Mivel nem igazolja semmi, hogy valamelyik tárgy a leányok érdeklődése körén kívül esnék, avagy abban kiváltságos helyet foglalna el: elhamarkodottnak látja a tárgyaknak a nemek szerint való különleges csoportosítását. A módszerben nem valami nemi sajátosságoknak, hanem egyetemes lélektani irányelveknek kell érvényesülniök. A tisztán nevelési eljárásban azonban, a bánásmódban, igenis kell különbséget tenni a fiúk és leányok között, mert ezek érzelmi élete másféle. A másik előadónak az a kiindulása, hogy elméletileg ugyan lehet beszélni nemi sajátosságokról, de ezek a valóságban soha sem választhatók külön az egyéni vonásoktól; ki kell tehát kutatni a nemi és egyéni sajátosság vonatkozásait, mert ha a nemi különbségekre építenék iskolaszervezetet, veszélybe jut az egyén. Különösen nők hangoztatták itt a későbbi élethivatás szempontját, amelyre a nevelésnek tekintettel kell lennie, a nőnevelés célját tehát csak a mai társadalmi viszonyokra gondolva lehet jól kitűzni.

A középpont természetesen az a gondolat volt: együtt lehet-e hát nevelni a két nemet? Erre nézve három álláspontot láttunk egymás mellett: 1. Főként női részről szükségesnek mondták az együttes nevelést, a már ismeretes érveléssel, amelyet nem győztek le a gyűlésen kiderült lélektani eredmények. 2. A pszichológusok a női sajátosságra hivatkozva az elkülönítés mellett szóltak. Ezt *Stern* így fejezte ki: a lélektan igazolja azt a törekvést, mely a leányok nevelését a fiúkéval egyenlő rangúvá akarja tenni s a leányokat a kultúra mindenik tárgyához hozzá akarja juttatni; óv azonban attól, hogy a két nem nevelése azonos alakban történjék, mert ez csak akkor lehetne helyes, ha fiúk és leányok felfogási módja megegyeznék és fejlődésök rendje is azonos volna. 3. Különféle felszólalók nem a nemek, hanem a tehetségek szerint való megosztást kívánták. Ha a hangulatról akarunk szólni: az kétségtelenül az elkülönített nevelés mellett volt, jóllehet az együttes nevelés némelyik szószólójának érvelését is érdeklődéssel hallgatták. E kérdésben különben nyíltan lemondtak arról, hogy lélektani alapon dönteni lehessen; a gyűlés végén ugyanis *Lipmann* azt mondta: az exakt módon kutatónak az együttes nevelés kérdésében hallgatnia kell, mert a nemeknek egymásra való hatása semmiféle kísérlettel és statisztikából meg nem állapítható.

Ez a vallomás megerősíti azt a másik, nem pszichológustól származó véleményt, hogy ez a gyűlés a lélektan pedagógiai illetékeségének korlátoltságát mutatta ki. Ezt a pszichológusok maguk sem tagadják. Nincs is rá okuk. Kissé kevés ugyan annyi siker, amennyit

Stern meglepéssel jegyezt meg, hogy t. i. a lélektani eredményekre ime, már az együttes nevelés hívei is tekintettel vannak, de bizonyos, hogy az elsoroltak teljes igazolása és a vizsgálható újabb részletek munkába vétele jóval többet is ígér. Annak azonban, aki maga nem kutató ezen a téren, tehát egyrészt eredményeket, másrészt közvetlen tájékozódást keresett ezen a gyűlésen, nem lehet elhallgatnia, hogy az eddigi eredményeket inkább másféle okok miatt (általános tapasztalat, régibb kutatások) tartja valószínűeknek és nem az illetők kutatási módszerei miatt. Ezek ellen sok észrevételt tettek, még több tehető. Így p. o. nem lehet elégszer tiltakozni az ellen, hogy sokféle tanító véleményét, osztályzatait tekintsék alapnak, hiszen a tanítók mértékének, értelmiségének sokfélesége miatt ez az alap nem is csak ingatag, hanem teljesen értéktelen. Futtában említette Stern a tanító lélektanának fontosságát; ezt olyan nagynak tartom, hogy a megvizsgált tanulók tanítóit előzetesen alávethném ugyanannak a vizsgálatnak. Nem látszik, hogy számbavették volna: mily hatású az eredményre maga a kérdés feltevése módja, a vizsgálat végzőjének személyes vagy éppen nemi sajátossága, a gyermekekhez való viszonya, a kérdésre nézve elfoglalt álláspontja. A feltűnő szellemi vonásokat meg lehet állapítani, de ez alig ér valamit, amíg mindazokat a hatásokat nem ismerjük, amelyek közt azok kifejlődtek. S ezeket ugyan ismerik-e a kutatók? A tanító is csak életök bizonyos szakában ismeri a gyermekeket; az pedig, aki a vizsgálatot végzi és az eredményeket értelmezi, sok esetben teljességgel nem ismeri. Esetleg azt a tanítót sem ismeri, akinek adatait más, szintén ismeretlen emberek adataival egybeveti. Minden egyes fiúnak és leánynak lehetett a vizsgálat percében valami különleges állapota, amely őt társainál többé vagy kevésbé alkalmassá tette éppen arra a munkára. Sehol sem látszik annak a beszámítása, milyen hatású lehet p. o. a társadalmi érdeklődés, emelkedési vágy kifejlődésére a tanulótársak társadalmi helyzete, a családnak a sorsa stb. S mikor kimondjuk, hogy a lelki különbség velünk születik, nem jut-e eszünkbe, hogy akiket e következtetésben alapul veszünk, azoknak szüleiről is meg kellene tudnunk egyet-mást. A környezetnek e nemi sajátosságok kialakulására is lehet hatása már a legzsengebb korban is. Az eddiginél sokkal bővebb vizsgálatot kíván az a kérdés: mi része van a leányok jellemző vonásai kifejlődésében a nőnevelés hagyományos rendjének, a kis gyermekhez is annyszor intézett figyelmeztetésnek: «te leány vagy, neked nem illik» s más eféléknek. Éppen ez okoz némi kétséget arra nézve is, amit pedig egyik leghatározottabb eredménynek kell néznünk, hogy t. i. a leányokban csekélyebb az aktivitás. S a másik főeredményt, a fejlődés egyenletességét vizsgálva, szintén nem nyugtat meg a mód, amelyen ehhez

jutottak: egyszerre vizsgáltak különböző életkorúakat s így következtettek a fejlődés tempójára. Csak az lenne bizonyító erejű, ha bizonyos vizsgálatot több éven át végeznének ugyanazokon az ifjakon; ekkor látnák csakugyan a fejlődést magok előtt.

Ez már mind részlet s átvisz arra a nagyobb kérdésre: általában mi a jelentősége ily kutatásoknak? A breslaui gyűlést megelőző, más tárgyú értekezleten szinte aggodalmasan hangzott el többször is a figyelmeztetés, hogy a gyermektanulmányi irodalomban nagyon sok a tudománytalanság. Valóban, az egész mozgalomra nézve nagyon is itt az ideje ennek a hangnak, mert a nagy áradat már elmosással fenyegeti az értékes részleteket is. Ezért fontos *Meumann*-nak a távolléte miatt elő nem adott dolgozata, mely a nemi különbségek lélektani vizsgálatára ad útmutatást és biztosítani igyekszik annak tudományos értékét (l. Z. für päd. Psych. u. exp. Päd. 1913. okt.). Ez világosan megérteti, hogy itt a kutatásról van még szó, nem határozott eredményekről. Ezért az itélettel nem szabad sietni. Egyet azonban teljes nyugalommal végleges érvényűnek mondhatunk már ma is: a különbségek lélektana (a differenciális pszichológia) remélhetően nagy eredményeket ér el, amelyekből általános érvényű pedagógiai intézkedések is következhetnek, p. o. a leányok nevelésének sajátos elrendezése, — de csak az átlagost tudhatja megállapítani. Az egyéniség felismerése és térhez juttatása mindig a tanító személyes feladata lesz, amelyet személyi arravalósága szerint tud elvégezni.

Imre Sándor.

A berlini esztétikai kongresszus.

(1913 okt. 7—9.)

A művészi nevelés hangsúlyozása, különböző területeken való felkarolása s a tanításnak mint művészi alkotásnak méltatása arra figyelmeztet, hogy a pedagógiának mai forrongásában, melyben az egész művelődés kincseinek felhasználásával önállóságra törekszik, nem szabad szem elől téveszteni az esztétika terén mutatkozó mozgalmakat sem. Ezért érdekel bennünket a berlini I. esztétikai kongresszus munkássága, melyből itt néhány jellemző részletről megemlékezem.

Dessoir, berlini egyetemi tanár, kongresszusi megnyitó beszédében először a filozófia és esztétika viszonyával foglalkozott. A filozófus az esztétikai tényeket folytonos redukcióval általános elvekre vezetheti vissza és sikerül talán ilyformán a vallás, tudomány és művészet különbségeit végső elvekben kiderítenie. Ha pedig e három